

LEARNING LATIN

an edition of three sets of Latin exercises
from seventeenth-century Denmark

By Peter Zeeberg

This paper presents an edition of three sets of Latin exercises which are to be found in the account book of the Latin school in Nykøbing Falster, Denmark, now in the Danish National Archives (Rigsarkivet). The exercises, which date from 1633, 1636 and 1640, are all translations from Danish to Latin, and for all three sets the Danish original is included. All three sets seem to encompass the entire final class at the school, the headmaster's class. But as the school only had three, later four, classes the spread in proficiency is rather large.

The following is an edition of three sets of Latin exercises from the seventeenth century.¹ The texts have been preserved in a manuscript from the Latin school in the provincial town of Nykøbing Falster, Denmark, where five sets of exercises are to be found, dating from the years 1633, 1636, 1640, 1652 and 1660 respectively. They all seem to be translations from a Danish original, but only in the first three cases (1633, 1636 and 1640) the Danish text is included. These three are the ones published here.

The manuscript, which is now in the Danish National Archives (Rigsarkivet) in Copenhagen, consists of two volumes, both entitled *Nykøbing School Book* (*Nykøbingß Skole-Bog* and *Nykiøbings Scholebog*, respectively). The first volume covers the period 1628–1654, the second 1655–1688.² Both are basically account books, but they also both include other material pertaining to the school. Both begin with lists of the headmasters, followed by copies of the school's rules (entitled *Officia in schola* and *Articuli legum* respectively, but more or less identical in contents) and the wording for an oath to be sworn by new teachers. Other interesting material follows: Various documents and letters of relevance for the school,

¹ I would like to thank Finn Gredal Jensen for necessary assistance with the Greek passages.

² Danish National Archives: Nykøbing Katedralskole, Regnskabsprotokol 1628-88, pk. 52. The exercises are to be found on the following pages: Vol. 1: pp. 59-73 (1633); pp. 98-108 (1636); pp. 154-164 (1640); fol. 235v-338v (1652); Vol. 2: fol. 21v-23v (1660).

lists of books, lists of stipends for needy pupils – and material from exams, including Latin exercises.

According to the school rules, a general examination of the other teachers (*collegae*, often also called *hypodidascali*) and of the pupils was to be held monthly, on the first day of the month.³ A very similar provision is to be found in a school law for the entire country which was instituted in 1632. Here monthly and annual tests in general proficiency are prescribed for teachers as well as pupils.⁴ Testing the *hypodidascali* was relevant as these would often be older pupils, as opposed to the headmasters, who normally had a university education. In this period, though, the *hypodidascali* in Nykøbing were well-educated men.⁵

The last set of exercises (vol. 1, pp. 154–164) here published may be the result of such a test as it is dated 2 March 1640. If so, the Latin exercises were entered into the schoolbook the day after the examination. But this is not the case with any of the remaining four sets. The occasion for the set from 1636 is stated in the heading. This was “an exercise performed to test the progress of the pupils in the final class on 26 April 1636 when Peder Stub substituted Erik Bredal as headmaster in his absence.”⁶ Presumably the set from 1652 was occasioned by the death of headmaster Peder Horbelev, who died on 14 March that year, as the text is an obituary of him.⁷ The set from 1660 consists of only four exercises and seems to be the final examination before the eldest pupils left for the university. The level is high, including long passages in Greek, and a note in the margin tells us that these pupils could not go to Copenhagen because of the situation (i.e. the constitutional crisis of 1660) and therefore were sent to Sorø instead.⁸ The occasion for the last set is unknown.

The texts in the three sets presented here are all moralizing in tone and concerned with schools and language teaching. The two later sets treat

³ Vol. 1, p. 5: “VII. Itaqve singulis calendis Rector examine generali in Collegarum fidem atqve industriam, et in discipulorum profectum inqvirito, ut discere liceat, qvonam illi studio sint erga gloriam Dei, et hi quid spei Ecclesiæ ac reipublicæ ostendant.”

⁴ Jensen 1982, 62.

⁵ Lollesgaard 1932, 74.

⁶ Vol. 1, p. 98: “Exercitium styli, quô fit periculum quantum in scripturâ profecerint supremæ classis discipuli, cum 1636, die 26 Aprilis Ericus Bredalinus substitueret in suâ absentia Petrum Stubæum Rectorem scholæ.” Erik Bredal (1607–1672) taught at the school 1631–1640, from 1633 as headmaster. He was on leave for three years, 1636–1639, to study abroad (Lollesgaard 1932, 74 sqq.)

⁷ Peder Pedersen Empoleius Horbelev was headmaster from 1646 till his death in 1652 (Lollesgaard 1932, 88).

⁸ Vol 2, fol. 23v, in marg.: “Hi omnes iniquitate temporis Hauniâ exclusi, Soram dimissi sunt, ibiqve benedicente Numine, admissi d. 10 Junji Ai. eiusdem.”

different themes: The exercises from 1652, as mentioned, are obituaries. The set from 1660 treats the Roman goddess Bellona from a moralizing Christian point of view.

Similar themes are found in exercises from the exams at the university in Copenhagen in 1631 and 1632, which have been studied by Kristian Jensen. Of the eight preserved sets three are moralizing discussions of good or bad attitudes towards studies. Three have themes from the classical world, one is about Saint Bernard, and one is about a famine in the year 970.⁹

Apart from the set from 1660 all sets of exercises seem to include all pupils in the headmaster's class¹⁰, which in Nykøbing was third class, from 1636 fourth class.¹¹ The numbers of exercises are: 14 (1633), 16 (1636), 17 (1640) and 10 (1652). The level of proficiency varies greatly. The best pupils translate the entire text and, in some cases, include specimens of Latin verse and Greek phrases, or even at times longer passages in Greek. The less advanced pupils have been given a shorter version of the Danish text.

Such variety within one class is by no means implausible. Theoretically (though not always in practice) a small school with only three classes was expected to reach the same level as the larger schools. On the basis of data from our manuscript Kristian Jensen has shown that it took three years to get through the full curriculum in the headmaster's class at Nykøbing.¹² And even in schools with five or six classes there was no automatic promotion to the next class. The pupils were promoted when they were ready for the next level.¹³ This means that the age composition in each class could be very broad. Records from the Latin school in Malmø around the mid-seventeenth century show that the final class there, which was fifth class, typically had children from 13 to 18 years of age, and at times even older.¹⁴

In all sets the exercises have been entered in the schoolbook by the pupils themselves, presumably from separate drafts. In all cases the texts have been entered in order of proficiency, from the most advanced pupils to the least advanced. The texts have not been corrected by the teacher, neither before nor after they were entered in the manuscript. All corrections seem to be due to the pupils themselves. Likewise, no pupils seem to have been left out. Even

⁹ Jensen 1982, 150.

¹⁰ To prevent any misunderstanding, I use the word *class* for what is in Latin termed *classis*, in seventeenth century Danish *lektie*. Each school had a number of classes, corresponding to the number of teachers, from the beginners' class to the headmaster's class.

¹¹ The school in Nykøbing was upgraded from two to three teachers in 1629 through a grant from queen Sophie, the dowager queen, who resided in Nykøbing (Lollesgaard 1932, 55–57). In 1636 it was upgraded to four teachers (*ibid.*, 78).

¹² Jensen 1982, 137–139.

¹³ Appel & Fink-Jensen 2013, 69.

¹⁴ Appel & Fink-Jensen 2013, 78.

the extremely poor Latin by Petrus Johannis on pp. 104–105 is there for us to read.

The actual procedure for the exam is not known. In the case of the exercises from the university Kristian Jensen suggested that they were translated from oral dictation, perhaps with a pause for translation after each sentence. Several misspellings of Greek words seem to be influenced by the pronunciation.¹⁵ Something similar may be observed in Latin in the Nykøbing material, e. g. *cænatores* for *senatores* (p. 81), *missebat* for *miscebat* (p. 159) and *decistere* for *desistere* (p. 163). On the other hand, such misspellings, especially confusion between c and s before e/i/y abound in e. g. the Latin exercises of king Christian IV, which were not dictated.¹⁶

Besides the translation proper, the most advanced pupils were allowed (or encouraged) to give specimens of Latin verse composition. In verse they present more free elaborations on the theme of the translation. At the end of the first set (1633) is an unsigned verse rendering of the theme. This may be by the headmaster himself.

In the three sets here published, only one pupil has produced more than a few words in Greek (pp. 72–73). This pupil, who signed his exercise Ιοάννης τοῦ Πετροῦ (Jens or Hans Pedersen) made his own variation of the entire exercise. Under the title *Chria* (theme for rhetorical exercise) he wrote short variations on the given theme in Latin prose, Latin verse and Greek.

A special feature is to be found in the first set (1633). Towards the end the Danish original has “Jeg veed well att i som gaar i skole bliffuer icke alle prester ...” (I am well aware that you who attend school will not all become pastors ...). Only in three of the Latin translations (by the least advanced pupils) this sentence has been translated directly. The rest substitute an adage or proverb, either in Greek (three variations on Οὐχ ἅπας μερμαίρων μήκωνα δρέπει) or a Latin version of the same (four variations on “non quivis anxie cogitans papaver decerpit”, i.e. not everybody who thinks solicitously will pick a poppy). Or they find a similar Latin adage, either “non vobis omnibus contingat adire Corinthum” (it is not every man that can go to Corinth, five times) or “ex quovis ligno non fiat Mercurius” (not every piece of wood is fit for a statue of Mercury, once). The teacher must have ordered the pupils to find a fitting adage for this sentence among their notes from the classics or from school books.

Hopefully this material may be of use for further studies of Danish Neolatin and especially how Latin was taught in the seventeenth century.

¹⁵ Jensen 1982, 151.

¹⁶ Zeeberg 2021, 212, cf. Tortzen et. al. 1988, passim.

The edition

The aim of this edition is to present a source that demonstrates the level of Latinity in a provincial Latin school in Denmark in the first half of the seventeenth century. Therefore, no errors in the original have been corrected. Hopefully all errors in the texts – which in some passages abound – are due to the pupils in Nykøbing. Only in a few instances have I felt impelled to use a *sic*.

Corrections and additions made by the pupils are noted in footnotes. No corrections or additions have been made by the editor.

Punctuation and diacritics have been reproduced as precisely as possible. Accents over consonants, however, have been moved to the preceding vowel. Unambiguous abbreviations and ligatures (for *qui*, *quam*, *-que*, *est*, *esse*, *et*, *enim* etc.) have been resolved tacitly. Details of layout such as indentation and the position of signatures have been harmonised.

The manuscript is rather tightly bound, which means that in places letters are hidden. In most cases, though, it has been possible to restore them in angle brackets.

Bibliography

- Appel, Charlotte & Morten Fink-Jensen 2013, *Da læreren holdt skole: Tiden før 1780*, (*Dansk Skolehistorie* 1), Aarhus.
- Jensen, Kristian 1982, *Latinskolens dannelse*, København.
- Lollesgaard, Johs 1932, *Nykøbing Katedralskoles Historie fra Reformations-tiden til vore Dage*, Nykøbing F.
- Tortzen, Chr. Gorm (ed.) 1988, *Liber compositionum: Christian IV's latinske brevstiler 1591-1593*, Herning.
- Zeeberg, Peter 2021, "Latin", *Dansk sproghistorie* bd. 5, Aarhus, 197–220.

15 October 1633

[59]

Der Carolus magnus haffde stiftett Academiet til Paris, och med mange beneficiis rigeligen forsørget, holtt hand sig icke forgod till, att hand io selff i da oc da, besøcte sin skole, oc forsøcte huad hands stipendiater monne haffue forfremmitt sig i lerdoms studering. Hand bad att de skulle vise sig, vers oc anden stiil, att hand derudaff kunde kiende, deris sind oc fliid.¹⁷ Daa hende dett sig att de børn som vare aff fattige dog erlige foreldre, viiste saadanne skriffter, aff huilke kunde letteligen sees, ner verrende fliid, oc gott haab om fremtiden. Men de som vare aff adel och rige foreldre, de vigede hin anden meget her udi, oc neppeligen i nogen maade suarede Keiserens forhaabning, daa satte hand de fattige till den høire side, og talde till dem i denne mening, oc sagde, Eder priser ieg børn lillde, bliff vid i saadan fliid oc dyd, Biskobs dømmer oc store præbender skall høre eder till, eder vill ieg unde denne ære, att i skall annammis i min haaff, att verre mine can-<c>elerrer, oc raadsherrer, oc haffue andre esynderlige bestillninger, dernest vende hand sig till de andre, som vare sett ved den venstre haand, tallede dem hart till, oc sagde, o i for[60]traadne oc haarhalse, som stole på eders rigdom, oc naffn-adellskab, i har foractet Keiserlige Majestett, i dett i haer icke adlyd min mandatt, oc misbrugtt mine vellgieringer, Ieg sver ved hellgens æd, att, vden i omvender eder, oc bevißer bedre att, ville bliffue till nyde, daa skall i intett andett forvente aff mig vden vrede oc straff, oc ieg skall sette paa eder exempell, i huillkett andre skall daa oc kysis fra dovenhed.

En herlig Historie om huilcken ieg nu icke vill sige mere, dette alleniste, legger hinde paa hierte i rige oc fattige, begge dele staar eder for, stor løn om i tracter, stor straff om i foracter.

Cum Carolus Magnus Parisiis academiam fundasset, eamqve variis multisque beneficiis liberalissime prospexisset, non tantum sibi sumsit, qvin Republicam literarum à se institutam subinde inviseret, quantumqve in Artibus liberalibus ejus Alumni profecerint, tentaret. Carmina aliaqve exercitia qvo melius animum, eorumqve diligentiam cognosceret, sibi exhibi jussit. Accidit qvod pueri ex parentibus paupertatis mole, seu pondere pressis, tamen honestis, nati, ejusmodi exercitia, in qvibus præsentem industriam, et studium, spemqve imposterum esse expectandam, obtulerint. Cæteri verò, qvi nobilitate erant, aliis plurimum concesserunt, et vix expectationi Imperatoris

¹⁷ fliid.] a blank space equivalent to 4 or 5 lines follows in which is noted: nil desideratur (nothing is missing).

responderunt. Ad dextræ partem positus in hæc verba erumpens, dixit, Vos pueri summis laudibus ad coelum usque tollo, in tali vestra diligentia et virtute pergite, vobis erit Episcopatus, et in aulam meam recipiamini, vosque mei eritis cancellarij. Denique alios ad sinistram positos verbis sæveris protelavit, inqviens, ô vos contumaces, et pertinaces, vestris opibus et fortunis freti, meis precibus et admonitionibus locum non relinqvendo, beneficiisque abutendo Cæsariam con[61]tempstis Majestatem per sancte juro, nisi conversi fueritis, vosque inposterum frugi futuros ostenderitis, nihil aliud quam poenam, et iram à me expectabitis, in vos exemplum statuam, ut alij tanquam in speculum perspiciant, et à negligentia abterreantur.

Historia egregia, de qua plura non dicam, huic, vos divites et pauperes mentis aciem infigite, hisce duobus nempè præmiis amplissimis, si nihil pietate et diligentia antiqvius habueritis, si verò in contrariam vicissim lancem inclinaveritis, omniaque jam dicta contempseritis, poenâ durissima, vos afficiendos, certò sciatis. Anno. 1633. 15. octobris.

Christophorus Laurentij Nestved.

m. m.

Academia Lutetiæ à Carolo Magno instituta, et copiosis beneficiis ornata, cæsar alienum¹⁸ à se ipso esse noluisse, qvin subinde rempublicam suam literariam inviseret, et alumnorum profectum in literis, experiret. Expostulabat ut sibi versus, aliumque stylum ostenderent, unde animum et industriam eorum cognoscere poterat. Evenit qvòd pueri, ex pauperibus, tamen honestis parentibus, nati, eiusmodi scripta obtulissent, ex quibus præsens diligentia, et eximia spes, de futuro tempore facilè perspectæ essent. A nobilitate vero, et parentibus opibus valentes ortum ducentes, primas partes aliis concesserunt, et vix qvòdam modo expectationi Cæsaris responderunt, inopes à dextris locavit, in hanc sententiam cum illis colloqvens, dixit, vos filioli mei, summis laudibus extollo in eiusmodi virtute et diligentia, pergite. episcopati magniqve reditus vobis tribuentur, et hæc ornamenta à me in vos proficiscentur, ut in aulam meam recipiamini, et agatis cancellarios, et meos à consiliis, aliisque muneribus præcipuis fruamini. Secundo loco, ad locatos à sinistris conversus, illos durissimis verbis protelavit, dicens. O vos contumaces et pertinaces, vestris opibus confidentes, meis mandatis non optemperando cæsaricam Majestatem contempstis, et meis beneficiis abuti estis, iura iuran[62]do vobis polliceor atqve confirmo, nisi vitam in melius transigatis, et re præstetis, vos frugi futuros, non est qvòd aliud, quam poenam

¹⁸ alienum alienum] *ms, sed correxit*

et iram à me expectetis, et exemplum in vos statuam, qvòd alii perspicient et à segnitia absterrebuntur.

Egregiam historiam, de qva plura dicere omittam, hoc tantùm, in mentis aciem intendite, pauperes et divites utraqve vobis adsunt, amplissimum præmium si nitimini pæna gravissima contemptui habemini. 15. octobris.

Epigramma.

Pauperibus, Carolus Cæsar Permagnus, alumnis

A dextris positus, præmia digna dedit.

Nummatos, veros perversa voce reprêndit

Spreverunt eius, munera, intra scholam.

Johannes Petri M.M.

Cum Carolus Magnus academiam Lutetæ fundasset eæqve multis beneficijs prospexisset, alienum à se non putabat, qvin inter visitaret suam scholam, et pertentaret qvid progressi Alumni eius in studijs fecerint. Orabat ut versus aliumqve stylum sibi ostenderent, ex qvibus animum et diligentiam ipsorum cognosceret. Accidit interim ut isti pueri qvorum parentes licet pauperes tamen honesti, tales scripturas cognoscant ex qvibus præsens diligentia et optima spes de successu temporis, facilè videri potest. Nati verò nobili genere et parentibus magnis opibus præditis multum alijs hac in re cedebant et vix ullo modo exspectationi Cæsaribus respondebant, parvis opibus valentes, à dextris locabat, et in hanc sententiam cum illis communicabat dicens, vos pueruli laudibus orno, pergite in hac diligentia et pietate, Episcopatos et magna beneficia habebitis, vobis hanc dignitatem relinqvam ut in palatio meo recipiamini, et sitis Cancellarij mei, et alia primaria officia habeatis, deinde ad reliqvos à sinistris locum obtinentes se convertebat et magnopere illos objurgabat, [63] dicens, O vos pertinaces qvi vestris opibus confiditis, Cæsariam Majestatem contempsistis, dum morem mandato mei haud gesistis, et meis beneficijs abusi estis, persancte juro, si antiqvum obtinetis, nec vos meliores futuros promittitis, nihil à me præter poenam et iram exspectabitis, et in vos exemplum statuam, in qvo ceteri perspicient et à segnitia deterritabantur.

Egregia historia, de qva plura non dicam, hæc solum perpendite vos pauperes et divites, utramqve partem accipietis, magnum præmium si consideratis magnam poenam si contemnitis.

Matthias Petri.

Cum Carolus Magnus academiam Parisiis fundasset, et multis beneficiis liberalissimè auxisset, non tantùm sibi sumpsit, quin ipsemet scholam subindè visitaret suam, in experiundo ut esset, quid alumni ipsius in studiis doctrinæ promovissent. Carmina atque alia exercitia sibi monstrare, rogabat, quò animi et diligentia eorum certam cognitionem accipere possit. Accidit, quòd pueri ab hominibus pauperibus tamen honestissimis orti sint, tale exercitium monstraverunt, in quo quotidianam diligentiam et spem facilè de illis imposterùm esse expectandam. Cæteri verò pueri qui ex summis et honestissimis locis orti, plurimum hâc de re aliis cesserunt, et vix expectationi Cæsaris responderunt. Pauperes ad dexteram posuit, dicens, vos charissimi pueri laudo, industria diligentia vestra pergite, episcopatus vobis erit, vobis hanc gloriam impertiam, et in grege meo accipiamini, Cancellarii et senatores mei esse, et alia præcipua beneficium¹⁹ habere. Deindè ad alios conversus est, à sinistris duribus dictis illos objurgabat, dicens ô vos, contumaces, et pertinaces, qui in vestris opibus confiditis, et nomini nobilitati non obeditis, contemnendo Cæsaris Majestatem, meis beneficiis abusi estis, persanctè juro, nisi conversi fueritis et vitam melius transdixeritis, nihil aliud ex me expectabitis quàm iram et poenam, in vos exemplum statuam, quod alii tanquàm in speculum perspicient, et à segnitia deterrebuntur.

Notabilis historia, de qua plura non dicam. Hoc solùm vestri cordi cùm divites tùm pauperes erit, præmium amplissimum, si nitimini, poenam durissim²⁰ si contemnit.

Laurentius Olaj
m. m.

[64]

Cum Carolus Magnus Academiam Parisiij constitueret, et cum multis beneficiis liberaliter ei procurasset, non sumpsit sibi spiritus tam magnus, quin interdum rempublicam literariam suam visitaret, et tentaret, quid alumni sui studio doctrinæ profecerint. Rogabat, illos ostensuros sibi carmina et alios stilos, ut ex illis animum et diligentiam eorum cognosceret. Tunc accidit, quod pueri à parentibus pauperibus nati (tamen honestis) talia scripta monstrarent, in quibus præsens diligentia et optima spes videri posset. Sed qui à nobilitate et divitibus parentibus, hâc in re aliis multum concesserunt, et vix aliquo modo expectationi Cæsaris responderunt. Pauperes constituit ad dextram et locutus est cum illis, hoc sensu, dicens: vos laudo filioli, pergite in tali diligentia et virtute, dioecesis et magna officia erunt vestra, hanc

¹⁹ beneficium] *sic*

²⁰ durissim] *sic*

gloriam vobis dabo, ut palatium meum accipiat vos, et sitis magistri libelorum et senatores mei, et fungamini aliis præcipuis beneficiis. Deinde se vertit ad alios ad sinistram locatos, illosque verbis vehementioribus prosequitur, dicens; O malitiosi et contumaces, qui confiditis opibus et nomine nobilitatis, Majestatem Cæsaris contempsistis, dum mandato meo non paruistis, et beneficiis meis abusi estis, persanctè de juro, nisi vos converteritis, et mentem in melius mutaveritis, nihil à me expectabitis, quam iram et poenam, et exemplum in vos statuam, in quo alii ab ignaviâ detenebuntur. Pulchra historia, de qua plura hoc tempore non dicam, hæc solum, vos pauperes et divites, in animum inducite vestrum, utramque partem accipietis, magnum præmium, si aspiratis: magnam poenam si contemnitis.

Georgius Canuti Rødby

Cum Carolus magnus academiam Parisijs fundasset eamque variis beneficiis liberalissime ornasset, non tantum sibi sumpsit, quin ipsemet scholam a se institutam, subinde inviseret quantumque ejus alumni in artibus liberalibus profecissent. Carmina aliaque exercitia quo melius animum diligentiamque ipsorum cognosceret, [65] sibi exhibi jussit. Accidit, quod pueri ex parentibus paupertatis, honestis tamen, orti ejusmodi scripta, in quibus præsentem studium et industriam spemque in posterum esse expectandum, obtulerunt. Cæteri verò qui nobilitate erant, aliis plurimum tribuerunt et vix expectationi Cæsaris responderunt. Ad dexteræ partem stantibus in hæc erumpens verba dixit vos pueri summis laudibus exorno, in ejusmodi diligentia et virtute pergite, vos in aulam meam recipiam, faciamque meos consulares. Denique alios ad sinistram positos, verbis durioribus allocutus est, inquam O vos contumaces, et pertinaces vestris opibus et fortunis fræti, meis præcibus et admonitionibus²¹ non relinqvendo, beneficiisque meis abutendo, Cæsarem contempsistis majestatem, per sancte juro, nisi conversi fueris, vos qui in posterum frugi futuros, ostenderitis nihil aliud a me expectabitis, quam iram et poenam, in vos exemplum statuam ut alii tanquam in speculum perspiciant, et ea negligentia moneantur. Egregia historia de qua plura hoc tempore non dicam, hunc tantum vos divites et pauperes, in animum inducite vestrum, si vero vicissim tandem inclinaveritis, omnia jam dicta contemseritis, poena durissima vos afficiendos, certo sciatis.

Erasmus Erasmi Nor:

²¹ -tio-] *corr. ex -tib-*

Cum Carolus Magnus Academiam Parisiis fundasset, et multis beneficiis liberalissime prospexisset, et tantum sibi sumsit, quin ipse scholam subinde frequentaret, et probaret quid alumni ejus in studio doctrinae profecerint. Rogabat illos quod ostenderent sibi carmina et alios stylos, ut ex illis animum et diligentiam eorum cognosceret. Tum evenit, quod pueri ex pauperibus parentibus nati, (tamen honestis) talia scripta eum ostenderent, in quibus praesens diligentia, et industria spes in tempore videri potest. Sed illi qui nati erant, ex nobilitate, et divitibus parentibus, et hac in re aliis multum cesserunt, et vix in aliquo modo expectationi Cæsaris respon[66]derunt. Tum pauperes ad dexteram locabat, et dixit ad illos, tali sen²² dicens, Filioli mei, vos laudo, pergite in tali diligentia et virtute, Episcopati et magna officia ad vos pertinere debent. Vobis hanc gloriam dabo, quod accipiant vos in aulam meam, esse magistri libellorum, et senatores, habere alias praecipuas functiones. Deinde se ad alios vertit, qui locati erant ad sinistram, et objurgavit illos, duris verbis, dicens, O, avdaces homines, confidentes in divitiis et nobilitate, contemsistis cæsaris majestatem, dum mandatum meum non obedivistis et beneficiis meis abusi sitis, per nomen altissimum juro, quod nisi animum meliorem accepistis, nihil à me expectare possitis, nisi ira et poena, et vobis exemplum dabo, ut alii id penetrant, et deterrebuntur ab segnitia.

Historia notatu digna, de qua plura non dicam, hæc tantum, animum inducite vestrum, pauperes et dives. Ambæ partes vobis integræ sunt, magnum præmium si consideramini, magna poena si contemnamini.

Ioannes Iohannis, Marie: 15. oct:

M. M.

Cum Carolus Magnus instituisset Accademiam Parisijs, et multis beneficijs abundè providisset, non tantum sibi sumsit, quin ipsemet scholam suam subinde frequentaret, ut experiat qualem progressionem in artibus liberalibus alumni ejus fecerunt. Rogavit illos ut monstrant sibi carmina, et alium stylum, unde potuit cognoscere animum et diligentiam eorum. Tum accidit, quod pueri à pauperibus, tamen honestis parentibus nati, talem ostenderent scripturam, in quibus facilè praesens diligentia magnaue spes in posterum perspecta erat. Illi vero nobiles et divites multum hac in re aliis caedebant, et vix aliquo modo expectationi Cæsaris respondebant, tum pauperes ad dextram locavit, dixitque illis pueri vos laudo, pergite in tali diligentia et virtute, Episcopati et magna beneficia ad vos pertinere debent, et vobis istam honorem dabo, ut ad libellorum magistros, et senatores meos in aula mea accipiemini, et alia praecipua officia habebitis. Deinde reversus est ad alios

²² sen] sic

per si<ni>stram locatos, et objurgavit illis dicens: Ô, contumaces homin<es> in divitijs et nobilitate confidentes, majestatem imperatoris contumelia affecistis, eo quod mandatum meum non obedivistis, et qu<od> beneficijs meis abusi sitis, per sancte juro nisi animum mutaber<itis> et præstaveritis vos ad meliorem utilitatem nihil à me expecta<...> est nisi ira et poena, et in vobis exemplum statuam, ut alij igna<viam> [67] et negligentiam metuant: Historia notabilis de qua,²³ paucis dabo illam et divites et pauperes animum inducite: magnum accipietis præmium si eruditionem sequimini, pœnam vero si contumelia affeceritis!

Æschillus Georgij Die 15 Octobris!
Manu Mea.

Cum Carolus Magnus fundavisset accademiam Parisijs et liberaliter cum multis beneficijs prospexisset, non tantum illi sumpsit, quin subinde suam scholam visitavit, et tentavit quid alumni ejus studijs literarum progressum fecerunt, rogabat, quod ostenderent illum carmina et alium stylum, quod ex eo cognosceret animum et studium eorum. Aliqvando se evenerat, quod pueri isti qui nati essent ex parentibus tamen honostis,²⁴ talem picturam monstrabant, in qua præsens industria et summa spes facilè videbitur. Sed illi qui ex nobilissimis parentibus et divitibus nati essent, illi multo in hoc alijs cedebant et vix aliquo modo respondebant expectationi Cæsaris. Mox pauperes ad dextram ponebat²⁵ et loquebatur ad illos hac sententia, dilecti pueri, vos laudo, pergite in tali studio, dioceces et magna beneficia vos pertinebunt, vos²⁶ hanc laudem faveam quod accipiam vos in meam aulam, esse meos magistros libellorum et senatores et alia præcipua beneficia habere. Deinde reversus est ad alios qui positi erant ad sinistram, verbis duris illos protelabat: O vos pertinaces qui gloriamini nomine nobillissimo et rebus vestris, Majestatem Cæsaris contemsistis, dum non obœdivistis mandatam meam et abusi fuistis beneficijs meis, juro per jurationem sanctorum, nisi conversi fueritis et præstaveritis vos melius fore in usum, nihil aliud à me exspectabitis qvam ira et poena, et in vobis exemplum statuam, in quo alij videbunt, et deterrebuntur signitia.

Historia præstantissima, de quo hoc tempore non magis dicam, hoc tantum, illam animum inducite vestrum pauperes et divites, ambæ partes

²³ de qua,] *supra lineam add.*

²⁴ honostis] *sic*

²⁵ ponebat] *corr. ex ponebant*

²⁶ vos] *e corr.*

vobis integræ sunt. Magnum præmium si nitamini, magnam poenam si contemnamini.

Petrus Petri. Anno 1633
Die 15 Octobris
Manu mea

[68]

Cum Carolus Magnus fundavisset academiam pariciis cum multis beneficiis liberalissime prospexisset, non tantum sibi sumpsit, quin ipse scholam suam visitaret provideret, quid alumni ejus progressum in studiis literarum fecerunt. Rogavit ut ostenderent ipsum carmina et stylum, ut ille inde nosceret animum et diligentiam eorum. Contingit quod illi pueri quod nati erant honestis parentibus, monstrarent talem scripturam in qua præsens studia et bona spes in posterum. Sed illi qui nati sunt ex nobilissimis et parentibus divitibus, concesserunt aliis hac de re et vix alio modo responderent spem Cæsaris tunc ponebat pauperibus ad dextram et dixit illis in tali opinione mi pueri vos laudo pergite in tali studio et virtute. Diæcesis et magna officia ad vos pertinere debent, hunc honorem vobis dabo, quod accipiat vos in palatio meo, esse magistri libellorum et senatores, et habere alias præcipuas functiones. Deinde vertit se ad alios quo locati erant ad sinistram et objurgavit illos duris verbis. dicens O audaces homines confidentes in divitiis et nobillitate contempstis Majestatem Cæsaris dum mandatum meum non obedivistis, et beneficiis meis abusistis, per sancte juro, quod nisi animum meliorem accipistis, nihil à me expectare possitis, nisi iram et poenam et vobis exemplum dabo, ut alii id penetrant, et terreantur a segnitia.

Historia notatu digna, de qua plura non dicam, hæc tantum animum inducite vestrum pauperes et divites ambas res si diligentiam adhibueritis magnam poenam si contempseritis

Christianus Nicolaj. Rinosf:
m. m. Die 15. Octobris.

[69]

Cum Carolus Magnus fundavisset academiam parisijis et cum beneficiis multis liberaliter prospexisset non tantum sumpsit quin subinde visitaret scholam provideret quid alumni fecerunt progressum fecerunt in studiis literarum. Rogavit ut monstrarent carmina et stylum alium ut cognoscat animum et diligentiam eorum. Contigit quod pueri qui nati erant à parentibus

pauperibus tamen honestis monstrarent picturam²⁷ talem in quibus studium præsens et spes bona facile videatur imposterum Sed qui nati erant à nobilissimis et parentibus divitis in his multum cedebant alijs et vix in ullo modo spem imperatoris respondebant. Ita posuit pauperos ad dexteram et communicavit cum illis in hac sententia et dixit: Vos laudo mi pueri pergite in diligentia et virtute tali. Episcati et multa officia ad vos repræhendere debent vobis hunc honorem faveam et accipiam vos inter meos esse magistros libellorum et senatores et habere beneficia alia præcipua. Deinde vertabat se ad alios qui locati erant in sinistram verbis atrocissimis obpugnabat illos et dicebat O vos pertinaces qui gloriami rebus vestris et nomine nobilissimo contempsistis majestatem imperatoris non oboedivistis mandatum abuti fuistis meis beneficijs Juro per nomen altissimum et conversi fueritis et præstavistis melius fore in usum nihil aliud ex me expectabitis nisi iram et poenam in vobis statuam exemplum in quo cæteri videbunt et à signitia deterrebuntur.

Historia laudabilis de qua non dicam plura hoc animum inducite vestrum pauperes et divites partes uterque vobis sunt magnum si consideratis magnam poenam si contemnatis accipietis. Daniel Andreae m. m. 15 Octob.

[70]

Cum Carolus Magnus Academiam Parisijs fundasset, et beneficijs multis liberalissimè perspexisset non tantum sibi sumpsit, quin ipse interdum scholam suam frequentaret, visitaret, qua opera alumni eius in fructibus artium liberalium dederunt. Iussit illos se carmina et stylum alium ostendere, ut ex his animum et diligentiam ipsorum cognoscere posset. Contingit quod pueri illi qui à parentibus pauperibus tamen honestis nati erant, scripturam tantam ostendebant, in qua facile diligentia præsens et spes bona imposterum videri posset. Sed illi qui à hominibus nobilissimis et parentibus divitibus nati erant, cæteros valde in hoc cedebant, et vix non ullo modo spem Cæsaris respondebant, pauperos ad dextram ponebat, et in hac sententia ad illos loquebatur et dicebat, vos laudo pueri dilecti, in talijs studijs et virtutibus instate, episcopati et beneficia multa ad vos pertinebunt, vobis gloriam istam dabo, ut in aula mea debeatis accipi, à libellis magistros et consulares meos esse, et alia officia præcipua habere. Deinde se ad alteros versus est qui ad sinistram positi sunt verbis atracissimis illos apugnabat et dicebat, O vos pertinaces qui in opibus et divitijs vos confiditis, majestatem cæsaris contempseritis, dum mandatum meum non obediveritis et beneficijs meis abusi sitis, sancte juro, quod, nisi conversi sitis et meliorem præstatis ad usum

²⁷ picturam] *corr. ex pictusam* [?]

vivere, nihil ex me exspectabitis, aliud quam iram et pœnam, et in vobis speculum ponam in quo cæteri videbunt et à signitia deterrebuntur.

Historia præstantissima de qua plura non dicam quod illi cordi [71] sunt, vos divites et pauperes, utrumque vobis sunt pro mercede magno si consideratis, pro pœna si contemnitis.

Achilles Andreae Skytt m.m. die 15 octobris.

Cum Carolus Magnus fundaverat Academiam Parisiis et prospexerat liberaliter cum multis beneficiis non tantum sibi sumpsit quin ipse interdum visitaret, scholam suam ut provideret quid alumni ejus profecerant in studio doctrinæ. Rogabat ut demonstrarent sibi carmen et alium stilum quod ex hoc cognosceret animum et studium eorum. Eveniebat quod pueri qui erant à parentibus inopibus tamen honestis monstrabant talem picturam in qua videatur præsens diligentia et imposterum spes summa bona. Sed illi qui a nobilissimis parentibus illi multo aliis cedebant et vix aliquo modo respondebant mox pauperes ad dextram ponebat et loquebatur ad illos in hac sententia dilecti liberi ego vos laudo pergite in tali studio et virtute dioceses et magna beneficia ad vos pertinebunt hanc laudem favebo ut accipiam meo religio esse meos magistros libellorum et cœnatores et habere alia præcipua beneficia. Deinde vertebat se ad alios qui locati erant ad sinistram verbis atrocissimis oppugnabat illos et dicebat: O vos pertinaces qui gloriamini rebus suis et nobilitate contemni sitis juro per nomen altissimum quod nisi conversi fueritis et præstavitis melius, fore non aliud à me expectabitis quam ira et pœna et in vobis statuam exemplum in quo alii videbunt et à signitia deterebuntur.

Elegans historia de qua non plura dicam. Hoc solum animum inducite vestrum divites et inopes Ambæ partes vobis integræ sunt magnum præmium si nitamini magna pœna si contemnitis.

Nicolaus Joannis

Die 15 octob:

Anno 1633

[72]

Chria exercitii præcedentis.

Recensent historici quod Carolus Magnus Parisiis fundatam scholam subinde inviserit, atque ut alumnorum indolem atque profectum cognosceret, stylum orationis solutæ et ligatæ exhiberi petierit. Quod dum fit experitur tenui loco natos majorem spem diligentia ostendere quam ditiores, ideo ut singulis sua merces tribueretur, diligentiores et pauperes à dextris, desides verò licet

divites à sinistris constituit, atqve illis veræ laudis præmia, his negligentia²⁸
pœnas proponit ac pollicetur.

Qvæ historia docet diligentioribus virtutis tandem præmia, dissolutis
itidem negligentia contemptum ac pœnas manere.

Eadem chria exercitii
in metris coacta.

Interdum Carolus Magnus qvod visit apertum
Lutetiæ ludum pristina scripta notant,
Discipulos et qvo posset cognoscere, iussit,
Monstrari versus, scripta soluta simul.
Qvod dum fit reperit, tenui de stirpe creatos
Divitibus palmam præripuisse stylo,
Iccirco merces sua iusta ut cuiqve daretur
A dextris inopes, contra alios posuit,
Pauperibus veræ laudis dat præmia, pœnas
Divitibus graves, et mala multa parat,
Attentis, docet historia hæc, bona præmia contra
Contemptum reliqvis usqve manere pigris

Conversio Græca.

Ἱστοριογράφι λέγουσι, ὅτι Καρολὸς Μέγας ἐν λευκετῖα σκολῆν ἀνεωγμένην
ἐ [73] κάστοτε ἐπισκεμμένος ἦ, καὶ ἵνα γώνση φύσιν καὶ προκοπὴν τῶν
εὐτελυμίστον, λέξιν μύτου λελυμένου ἢ δεδεμένου ἀποφαίνεσθαι ἠτήση, ὅς
ὅταν γίνεται δοκιμάτζει λεπτοῦ ὑπὲρ τόπου γενομένουσ μείζωνα ἐλπὶν
ἀκριβείας ποιεῖν, ὅσον πλουσίους, ἵνα οὖν καθ' ἑνοῖς σεαυτοῦ δικαίος μοικὸς
διδῶται, ἐπιμελῆ, καὶ²⁹ πτωχὰς πρὸς δεξιὰν³⁰, ἀμελῆ δὲ κἄν πλουσίους πρὸς
ἀριστερὰν ὄρισαι, καὶ τούτοις ἀληθινοῦ αἴνου βραβεῖα ἐκείνοις ἀμειλύας
δίκας προτείνει καὶ ὑπισχνέοται. Ἡ ἱστορία διδάσκει ἐπιμέλῃσι ἀρετῆς ποτὲ
βραβεῖα, ἀμέλῃσι οὕτως ἀμελείας ὀλιγορίαν καὶ δίκας μένειν.

Ἰωάννης τοῦ Πητροῦ

Qvod Carolus Magnus ludorum fautor, apertam
Parisiis sæpè viserit ipse scholam,
Historici multi concinnâ voce recensent,
Et qvo cum studio nosceret hocce suo,
Discipulorum profectum ingeniumqve suorum,
Monstrari versus atqve soluta stylo

²⁸ negligentia] *syllaba ne- supra lin. add.*

²⁹ καὶ] *supra lin. add.*

³⁰ δεξιὰν] *corr. ex ἀριστερὰν*

Iusserit, Id dum fit inopes offendit alumnos
Divitibus totum præripuisse decus,
Hinc ut quisqve suâ meritâ mercede fruatur
Discipulis miseris loca suprema dedit,
Infima sed, pueris alijs et præmia veræ
Laudis Pauperibus donat³¹, At hisce graves
Poenas prommittit Docet hæc historia tandem
Præmia virtutis justa manere bonis
Segnitia³² sed contemptum rationem ad eandem,
Perversis reliqvis, ipsa, manere monet.

26 April 1636

[98]

A. C. I. Exercitium styli, quô fit periculum quantum in scripturâ profecerint supremæ classis discipuli, cum 1636, die 26 Aprilis Ericus Bredalinus substitueret in suâ absentia Petrum³³ Stubæum Rectorem scholæ.

Nuperrime autem abierant hujus classis discipuli 4, optimæ spei pueri Georgius Canuti. Petrus Petri. Joannes Petri. Joannes Vilhelmi

Scholæ sunt considerandæ non secundum externum contuitum; sed ex usu, qui ex illis provenit.

De som forestaa skoler, betienner eller besøger dennem, kunde well tencke saaledis: (naar de beseer werelsens ringe prydelse og husgiesternis ynkelige tilstand) skulle det were saa stor en gierning som der sigis, att mand tager sig omsorg till for skolen? efterdi skolen er icke andett end een menge børn huilke der seer ilde ud aff skab og skidenhed, saa att mand faar snarere wemelse end lyst till att see dennem.

Men naar skoler anseis icke aff saadanne udwortis ringe ting men meged heller aff den store nytte som kommer aff dennem, er dett icke tuill paa att der jo anderledis dømmis och talis om skoler.

Thi dett arbeide som driffuis aff skolemesterne och dissiplerne i skoler tienner baade till Guds ære till menighedens forbedring saauell som til eett huert privat menniskis nytte: saasom dett kunde beuisis aff kristlige og

³¹ donat] *e corr.*

³² Segnitia] *e corr.*

³³ Petrum] *e corr.*

werslige historier med mange beuisninger og exemplar; aff huilke een eniste historie nu paa denne thid skall gjøre sagen klar noch <h>uorled<is> den gode gamle skolemester Johannes Trozendorphius helsede eengang sine dissipler sigende: Guds fred i adelsmænd kanslere og raadsherrer: Guds fred i aff den geistlige orden, Doctores, Magistri, Predichere, skoletiennere etc: Guds fred i Øffrigheds personer Borgemestere Raadmend Dommere, Byfogeder: Guds fred I krigsøffuerster, Rytter og gemeine soldater: Guds fred i Verkmestere, og hanttwerks folk aff alle slags etc;

som han uille saa meged sige: Jeg weed well att i som gaar i skole bliffuer icke alle prester; men dersom i studerer med Gudfrychttig flittighed, tuiler ieg icke paa att I io bliffuer menigheden till nytte.

Qvi in scholis operam in adolescentibus erudiendis ponunt administrant et eas invisunt, ita animum inducere possunt suum: (quando parvum loci ornamentum suspiciunt et statum hospitem miserabilem). adeo magna esset actio, ut dicitur, quod curam et sollicitationem ædium musarum suscipiant? siquidem ludus literarius nihil aliud est quam cohors puerorum, qvi scabie³⁴ et impuritate sqvalent, ita ut potius fastidium capiunt quam cupidus illos videndi.

Quando verum scholæ ex rebus parvis externis non perspiciuntur, sed potius ab utilitate quæ ab illis originem ducit, non dubium est quin aliter de scholis judicatur et dicitur.

[99] Labor enim qvi à præceptoribus et discipulis agitur, Deo honori, reipublicæ emolumento, sicut et commodo cuius homini utilis est. sicuti ex Ecclesiasticis et politicis historiis multis cum demonstrationibus atque exemplis probari posset; de quibus unica historia hoc tempore rem satis faciet apertam. Quomodo præstantissimus præceptor Johannes Trozendorphius suis discipulis salutem dixit, dicens: Salvete Nobiles, Libellorum magistri, et Senatores: Salvete ab ordine Ecclesiastico, Doctores, Magistri, Consionatores Ludimagistri etc: Salvete Magistratus, Consules, Senatores, Judices, Prætores: Salvete imperatores, Eqvites atque milites: Salvete artifices, et operarij omnium generum etc.

Quasi diceret: Οὐχ ἅπας μερμαίρον μήκωνα δρέπει, sed si pia diligentia literis operam datis, nullus dubito quin reipublicæ emolumento esse possitis.

Joannes Johannis Maripolitanus.

³⁴ scabie] *e corr.*

Scholæ sunt considerandæ, non secundum externum contuitum, sed ex usu qui ex illis provenit.

Qui ludis literariis præsent, administrant sive visitant illos, sic quidem animum inducere possent suum: (cum minimè splendidum mansionis ornamentum, et miserimum hospitem statum considerent) An opus tantum hoc vere sit, quantum esse dicitur, quod curam et sollicitudinem ædium Musarum suscipiamus? siquidem schola nihil aliud est quam puerorum cohors quæ scabie aliisque sordibus est afflicta, ita ut videndi illos tædium potius quam libido incedat.

Scholæ autem quando non secundum externas res parvas considerantur, sed multo magis ex magno usu qui ex illis provenit, aliter de Ludis literariis judicandum ac dicendum esse certi scimus. Opus enim quod et Ludimagistri, et scholæ alumni in ædibus Musarum faciunt, Dei gloriæ, reipublicæ emolumento et cuiusvis hominis commodo inservit. Quemadmodum ut ex sacris ita et prophanis historiis variis exemplis comprobari posset, quorum unicâ hæc historia hoc tempore res clarior erit: Quomodo optimus, natuque grandis Ludimagister Johannes Throendorphius discipulis suis aliquando salutem dixit: Salvete, inquam, Nobiles, Libellorum Magistri et Senatores etc: Salvete ex statu Ecclesiastico Doctores, Magistri, Concionatores, et juvenum informatores. Salvete Magistratus, Consules, Senatores, Judices, Prætores etc: Salvete Imperatores, Equites et milites etc: Salvete artifices, omniumque generum operarii: Ac si diceret: Certus scio quod ex quovis ligno non fiat Mercurius, verum si pia cum diligentia literis operam dederitis, quin reipublicæ usui esse possitis haud dubito.

Æschillus Georgiades

[100]

Qui scholis præsent, administrant, aut invisunt istas, hōc modō meditari quidem potuere: (cū parvum ornatum essentiæ, et domesticorum miserum statum respiciant) num id esset tantum opus, ut dicitur, quod scholarum curam agas? siquidem schola non est aliud quam multitudo puerorum, qui scabie atque immunditie affliguntur³⁵, ita ut citius nauseam quam voluntatem adipiscare.

Sed cū scholæ non considerantur secundum ejusmodi externa contuita parva, sed multo potius ex usu magno, qui ex illis provenit, absque dubio id est, quin aliter de scholis judicetur et dicatur³⁶. Labor enim, qui in scholis à

³⁵ affliguntur] *corr. ex affligunt*

³⁶ dicatur] *corr. ex dicetur*

scholæ moderatoribus et discipulis agitur, et Deo gloriæ, et Reipublicæ emolumento, tam uni cuique homini privato usui servit: veluti Æcclesiasticis et Politicis historiis cum multis demonstrationibus atque exemplis declaratur³⁷; quibus unica historia hoc tempore res clarior erit³⁸. Quomodo bonus ille Præceptor vetus Johannes Trozendorphius aliquando discipulos suos salutavit, dicens: Salvete, vos nobiles viri, Cancellarii, et Senatores: salvete vos ordinis Æcclesiastici, Doctores, Magistri, Concionatores, Informatores etc³⁹ Salvete, vos Magistratus, Consules, Senatores⁴⁰ Judices, Prætores: salvete, vos Imperatores⁴¹ belli moderatores, Equites⁴² et milites vulgares: salvete Artifices⁴³ Operarii⁴⁴ omnium generum⁴⁵. etc.

Perinde diceret: me non latet (quòd vos qui discunt in ædibus Musarum)⁴⁶ Οὐκ ἄπας μερμαίρων μήκιονα δρέπει sed si diligentiam piam operam datis, nullus dubito, quin Reipublicæ emolumento esse possitis⁴⁷.

Jacobus Johannides
sua manu

Qui ædibus Musarum præsent, ipsas administrant ac visitant, ita quidem animum inducere possent suum: (cum ornamentum minimum essentiae considerant ac statum Domesticorum miserrimum) tam magnum debebat esse officium, ut dicitur literarum curam esse cogitationem suscipis? Siquidem Schola aliud non est quam puerorum multitudo qui scabie ac sordibus afflicti sunt, adeò ut magis tædium quam cupiditatem ad istos videndos habeant.

Cum verò Scholæ secundum externum contuitum non considerentur verum magis ex usu isto magno qui ex illis provenit, dubium non est quin de ludo literario aliter judicetur ac dicatur.

[101] Nam labor iste qui ab informatoribus ac discipulis exercetur, in gloriam DEI, emolumentum Reipublicæ et commodum hominis cujusvis plebæi utilis est. Prout ex historiis tam Ecclesiasticis quam politicis probari poterat compluribus exemplis ex quibus historia unica causam satis declarat.

³⁷ declaratur] *corr. ex* declararetur

³⁸ res clarior erit] *postea add.*

³⁹ etc] *supra lin. add.*

⁴⁰ Senatores] *supra lin. add.*

⁴¹ Imperatores] *supra lin. add.*

⁴² Equites] *supra lin. add.*

⁴³ Artifices] *in marg. add.*

⁴⁴ Operarii] *corr. ex* operarii

⁴⁵ omnium generum] *corr. ex* omni generis [?]

⁴⁶ (quòd ... Musarum)] *corr. ex* quòd ... Musarum

⁴⁷ possitis] *corr. ex* positus [?]

Qvâ ratione Præceptor senex optimus Iohannes Trozendorphius aliquando Salutem discipulis suis dixit, Salvete inqviens: Nobiles, à libellis libellorum Magistri, Senatores etc: Salvete ordinis Ecclesiatici Doctores, magistri, Concionatores, Scholæ Moderatores etc: Salvete Magistratus, Consules, Senatores, Iudices, Prætores, etc: Salvete Imperatores, Eqvites, ac Milites gregarij etc: Salvete Operarij, Artifices atqve omnium generum etc: Qvasi diceret Οὐκ ἅπας μερμαίρων μήκιονα δρέπει. Si verò piâ industria animum ad Philosophiam adjungis non est qvodo dubito qvin Reipublicæ emolumento esse possitis. Die 26 Aprilis. ANNO 1636

Achilles Andreae Toxotus.
Suapte Manu

Qvi Scholis præsumunt administrant aut visitant⁴⁸ eas ita qvidem animum inducere possent suum: (qvando consideremus æsentia parvum ornamentum et domesticorum miserum statum) adeò⁴⁹ magnum esset factum qvodo dicatur⁵⁰ cura⁵¹ suscipi de ludo literario? Nam schola non est aliud qvam multitudo discipulorum qvi sivalent⁵² scabie et impuritate adeò ut citiùs fastidium qvam voluntatem videndi illos accipimus. Sed qvando ludi literarij perspiciuntur non ex rebus externis sed⁵³ potius ex commodo magno qvodo advehunt non dubium est qvin aliter dicatur et faciat alius⁵⁴ de illis sermo nam labor qvi agitur à Præceptoribus et discipulis in ludo literario et est in honorem Dei et reipublicæ emolumentum et in vsum cujusvis plebei hominis sicuti poterat probarj exemplis multis historiarum ecclesiasticarum et polliticarum ex qvibus tantum unica hoc tempore iam rem declarabit. Qvomodo senex Præceptor Iohannes Trozendorphius salutem dixit discipulis suis⁵⁵ dicens: Salvete Nobiles, Libellorum magistri et senatores etc. Salvete ab ordine Ecclesiastico Doctores, Magistri, Concionatores Præceptores. [102] Salvete Magistratus Consules Senatores Prætores et Iudices. Salvete Imperatores eqvites et milites; Salvete artifices Mechanici omnium generum etc. Ac si diceret non cujvis homini contigit adire Corinthum. Verò si operam navatis pietatis diligentia, non dubito qvin sitis in vsum reipublicæ.

Daniel Andreae mm.
26 Aprilis Anno 1636

⁴⁸ visitant] *e corr.*

⁴⁹ adeò] *corr. ex tam*

⁵⁰ dicatur] *corr. ex dicitur*

⁵¹ cura] *supra lin. add.*

⁵² sivalent] *e corr.*

⁵³ sed] *corr. ex qvam [?]*

⁵⁴ alius] *in marg. add.*

⁵⁵ salutem dixit discipulis suis] *corr. ex salutabat discipulos suos [?]*

Qui præsunt scholis, eas administrant et invisunt ita animum inducere quidem possent (cum consideremus parvum loci ornamentum et domesticorum miserabilem statum) esset adeo magna actio ut dicitur quòd de scholis curam suscipiamus? Si quidem schola nihil aliud est quam multitudo puerorum qui squalent scabie et impuritate adeo ut citius tædium quam voluptatem illos videndi accipiamus.

Sed cum scholæ sunt considerandæ secundum has externas parvas res sed multo potius ex usu qui ex illis provenit non dubium est quin aliter de scholis iudicetur et dicatur, nam labor qui ab Informatoribus et discipulis agitur, est Deo honori reipublicæ emolumento et unicuique homini utilitati. Sicut ab ecclesiasticis et politicis historiis pluribus exemplis probari potest, quarum unica historia hoc tempore rem declarabit.

Quomodo antiquus et bonus pædagogus Johannes Trozendorphius aliquando dixit discipulis suis salutem, dicens: Salvete nobiles, libellorum Magistri et Senatores etc. Salvete vos ab ordine ecclesiastico Doctores Magistri Concionatores Præceptores, Salvete personæ magistratus Consules Senatores Iudices Prætores etc. Salvete Imperatores equites et milites gregarij, Salvete opifices et operarij omnium generum etc

Ac si diceret quod non vobis omnibus contingat adire Corinthum: sed si operam ponitis pia cum diligentia non est quod dubitem quin sitis reipublicæ utilitati

Nicolaus Joannis 26 Aprilis
Anno 1636

[103]

Illi qui funguntur et administrant scholis aut invisunt eas, ita cogitare poterant: (sed cum conspiciant orationem parvam essentiæ, et conditionem miseram domesticorum) erit actio tanta, uti dicitur quod curam habeamus scholis? si quidem schola non est aliud quam multitudo puerorum qui male se habent ex scabie et impuritate, ita ut accipiamus fastidium majorem quam desiderium ad videndum eos.

Sed cum scholæ non respiciantur ex talibus rebus parvis externis, sed potius ex fructu magno qui venit ex eis, non dubium est quin aliter iudicatur et loquitur de scholis.

Non labor qui urgetur ex præceptoribus et discipulis in scholis, cum ad gloriam Dei servit et ad utilitatem reipublicæ, tam ad utilitatem hominis cujusque: sicut <pro>bari poterat ab ecclesiasticis et mundanis historiis iam hoc tempore rem facit claram satis quomodo præceptor vetus Johannes

Trozendorphius salutabat semel discipulos suos dicens: Viri nobiles salvete cansellarii et senatores: Salvete vos ex ecclesiastico ordine Doctores Magistri consionatores, et informatores etc. Salvete personæ magistrorum consules viri consiliarii iudices et prætores: Salvete imperatores eqvites et milites vulgi: Salvete artifices et operarii ex omnibus generibus etc.

Sicut dicere velit: scio qvod non omnibus vobis contingat adire Chorintum sed si studeatis cum pia diligentia et non dubio qvin republicæ emolumento esse possitis.

Petrus Laurentii M.M.
Anno Dni. 1536: 26 April.

Illi qvi præsumunt scholis, administrant vel invisunt eas, jta qvidem cogitent animo suo: cum suspiciant essentiæ ornamentum aliqvantulum et statum miserum hospitem) esset tam magnum factum qvod dicitur, ut curam suscipias de scholis? Siquidem schola non sit aliud qvam multitudo puerorum qvi squalent scabie et impuritate, ut citius fastidium accipias qvam voluntatem videndi eos.

Sed cum scholæ suspiciantur ab externis rebus, sed potius à magno commodo quod advehunt, non est dubium qvin aliter judicatur et dicitur de scholis.

[104] Nam iste labor qvi à Præceptoribus et discipulis in scholis agitur, serviens Deo honori, ecclesiæ emolumento, cuique homini privato vtilitati: ut à historiis ecclesiasticis et politicis probari potest, cum multis exemplis; Ex qvibus tantum qvædam historia hoc tempore rem declarabit: Qvomodo bonus Pædagogus Johannes Trozendorphius salutem optabat discipulis suis, dicens, Salvete Nobiles, Magistri libellorum et senatores etc. Salvete vos ex genere ecclesiastico, Doctores, Magistri, Concionatores, Præceptores, Salvete personæ Magistratus, Consules, Senatores Prætores etc. Salvete Imperatores, Eqvites et Milites gregarij, Salvete Artifices et operarij in omnibus generibus, etc.⁵⁶ Perinde diceret: Non qvi vis anxie cogitans papaver decerpit. Sed si operam dant pia diligentia, non dubito qvin fiat reipublicæ vtilitati.

Johannes Johannis Bremer.
26 Aprilis Anno 1636.

Qvi benè præsumunt scholis, inserviant aut invitant illos, ita cogitabant (quando respiciunt orationem essentiæ et domesticorum status) esset tantum beneficium ut dicitur, quod accipiamus curam pro scholis? Siquidem schola

⁵⁶ etc.] *corr. ex perinde*

non est alia quam multi puerj, qui esqualent ex scabijs et impuritatibus, ita ut accipies fastidium quam jucundum ad videndum illos.

Sed quando scholæ respiciuntur non ex externis rebus, sed multum ex magnetudine commodo quod continet ex illis non dubium est quin aliud dicatur et judicetur de scholis.

Nam labor is agitur ex Præceptoribus et discipulis in scholis, servit ad gloriam Dej, ad immolumentum reipublicæ et ad commodum privatum hominis, vt præstetur ex oeconomij et politijs historijs cum multis exemplis ex qua historia jam in hoc tempore facit curam [105] Quando Præceptor bonus Trozendorphius salutaret discipulos suos, dicens: Salvete Nobiles Senatores Magistrj etc: Salvete ex ordinibus ecclesiasticis Doctores Magistrj Concionatores, Salvete Magistratus consules Senatores Judices Prætores, Salvete imperatores Equites Milites, Salvete Artifices Operarij Omnium generum, vt dicet tam multum scio vos qui frequentant scholam non quivis anxie cogitans papaver decrepit. Sed si vos studete cum pietate diligentia non dubito vos fiate rempublicam ad commodum.

Petrus Johannis
26 stpri: Anno 1636

Qui præcedent scholis inserviunt et invisitant illos ita putarent (cum respiciunt ornationem parvam essentiae et statum domestici) debebat esse tantum opus sic dicitur quod accipias dolorem⁵⁷ sibi scholis? siquidem schola non est alia quam multitudines liberi qui vident malè è scabie et impuritate ita ut accipis citius fastidium quam libidinem videndi illos.

Sed quando scholæ respitiuntur eisdem rebus parvis externis sed maximè è magno commodo venit è illis non dubium est quin aliter dicatur et judicetur scholis.

Nam labor qui arcetur Præceptoribus et discipulis in schola servit ad gloriam Dej et emolumentum reipublicæ et commodum unius cujusque hominis. Veluti posset probari ex historiis eccleciasticis et politicis cum multis exemplis quibus unica historia hoc tempore faciet rem jam satis.

Quomodo bonus antiquus Præceptor Johannes Trozendorphius semel salutaret discipulis suis. dicens. salvete Nobiles Magistri libellorum et senatores etc: salvete ex ecclesiasticis ordinibus. Doctores Magistri concianatores⁵⁸ et informatores etc: salvete Magistratus consules Præceptores judexes etc: salvete imperatores Equites et vulgi milites [106] salvete artifices et operarij rebus omnibus.

⁵⁷ dolorem] *corr. ex dololem* [?]

⁵⁸ concianatores] *sic*

Acsi diceret scio equidem non quivis anxie cogitans papaver decerpit; sed si studete cum pia diligentia non dubito quin fiat respublica ad commodum.

Andreas Olaj

Qui funguntur scholis, administrant aut visitant illas, ita quidem cogitent (cum respiciant orationem parvam essentiae et miserum vitae genus oeconomorum) debet esse tam magnum opus ac si dicitur, quod curemus Scholas? Siquidem Schola non est alia res quam multitudo puerorum qui male vident ex psora et impuritate, adeo celerius accipiamus satietatem quam iritamentum ad videndam illam. Sed cum scholae non respiciuntur ex talibus externis rebus parvis, sed maxime potius ex magno fructu qui venit ex illis, non dubium est, quod in illo aliter dicitur et iudicatur de scholis. Nam ille labor qui arcetur ex Praeceptoribus et discipulis in scholis, servit ad gloriam Dei, ad reipublicae emolumentum, et ad fructum unius cuiusque hominis. Ac si posset probari ex historiis ecclesiasticis et politicis multis exemplis; Ex quibus unica historia faciet iam hoc tempore causam satis.

Quomodo bonus antiquus Praeceptor Johannes Trozendorphius semel salutabat suos discipulos, et dicebat: Salvete Nobiles, Magistri libellorum et senatores etc: Salvete qui estis ex ordine ecclesiastico, Doctores, Magistri, concionatores, Praeceptores etc: Salvete personae Magistratus, consules, senatores, iudices, Praetores etc. Salvete Imperatores, Equites et vulgi Milites: salvete artifices et operarii in omnibus generibus etc: ac si vellet dicere, quidem scio non quivis anxie cogitans papaver decepit⁵⁹; sed si studeatis diligentia, non dubito, quin fiat emolumento reipublicae.

Erasmus Mathiae.

Illi qui funguntur scholis, operam locant vel visitant illas sic equidem cogitent: (cum respiciant praesentiae parvam orationem, et vitae genus miserum oeconomorum) tam magnum sit ne officium, sicut dicitur, quod scholas curemus? Siquidem schola non est alia res quam multitudo puerorum qui ex psora et impuritate male vident, adeo citius accipiemus fastidium quam voluptatem illas videndi.

[107] Sed cum scholae à talis rebus externis parvis non⁶⁰ respiciantur sed potius à magna illa utilitate quae ab illis⁶¹ oritur, non dubium est quin aliter dicitur et iudicatur de scholis.

⁵⁹ decepit] *sic*

⁶⁰ non] *supra lin. add.*

⁶¹ illis] *supra lin. add.*

Nam iste labor qui urgitur à discipulis in scholis servit honori Dei, progresso reipublicæ, tam vtilitati unius cujusque hominis privati. Sicut ex Ecclesiasticis et politicis historiis cum multis exemplis probarentur: A quibus vnica historia in hoc tempore causam satisfaciet.

Quomodo priscus bonus Præceptor Iohannes Trozendorphius semel suos discipulos salutavit: dicens: Salvete Nobiles, Magistri libellorum et senatores etc: salvete vos ex ordine Ecclesiastico, Doctores, Magistri, Concionatores, Præceptores etc: salvete Personæ Magistratus, Consules, Senatores, Iudices, etc: salvete Imperatores Equites et vulgi milites: salvete artifices et operarii operæ in omnibus generibus. Perinde acsi tam dicat: Benè scio non omnibus vobis contingit adire Corinthum, sed si student cum magna diligentia non dubio quoniam vtilis fueritis reipublicæ.

Balthazarus Christophori

Si consideramus scholam sicut spectatur externè parvo ædificio et incolis habemus potius fastidium quam voluntatem ad videndam aut advertendam illam. Sed cum cogitamus magnum commodum quod venit à scholis sicut iudicamus recte de illis ad omne genus vitæ ex scholis sicut antiquus præceptor Iohannes Trozendorphius indicabat semel cum salutaret suos discipulos sicut adfuissent omnes homines sine dubio volebat dicere non omnibus vobis contingit adire Corinthum sed tamen habetis Comodum ex illo quod studeatis quamdiu vivitis.

Laurentius Erasmi.

[108]

Si consideramus scholam sicut videtur, externè cum ædificio parvo et incolis tunc habemus potius fastidium quam voluptatem videndam illam. Sed cum cogitemus istum magnum commodum, qui venit ex scholis, tunc iudicamus rectè de illis; quod venit commodum ad vitam quamque specierum ex scholis. Sicut vetus præceptor Iohannes Trozendorphius indicabat cum ille semel salutaret discipulos suos sicut adsit homines omnes specierum: sicut sine dubio dicet; vos omnes fieritis non sacerdotes qui erunt in schola sed tamen habetis commodum quod studetis tam vivitis. Magnus Davidis.

Si curamus scholam sic videtur externa parva cum ædificio et incolis tunc habemus potius fastidium quam voluptatem ad videndi illam.

Sed cum id magnum commodum qui venit ex scholis tunc iudicamus rectius de illis; quod venit commodum ad unam vitam ex scholis. Sic vetus præceptor Iohannes Trozendorphius agnoscebat cum salutaret discipulis suis ac si potuerant esse omnes species homines adessent nisi quemadmodum ille

sine dubio volebat dicere non fitis omnes sacerdotes qvi it in schola, sed tum habetis commodum ex eo qvod studitis qvam diu vivitis.

David Davidis.

Si curamus scholam qvemadmodum videtur externæ parva ædificatio et incolis potius fastidium habemus qvam irritamentum videndi illos sive visitare illam. Sed cum cogitamus frugum magnum qvi venit ex scholis, recte de illis judicamus; qvod commodum venit in qvocunqvæ tandem vitæ sit genere â scholis. Qvemadmodum vetus Præceptor Johannes Trozendorphius indicat cum semel salutaret discipulos suos qvemadmodum esse poterant omnes homines promptu: sicut sine dubio diceret; vos omnes non fieritis sacerdotes qvi fræqventant scholam, sed tamen commodum habebitis qvod studetis tam diu vivitis. Ericus Johannis.

2 March 1640

[154]

Der gud haffde sett et merchelig retfærdigheds⁶² vredis exempel paa den første verden, huilcken hand udslette med syndflod, da forglemde Men<n>isken det snart, oc begynte at indfalde i Guds forsinn og ville <e>rgierrige⁶³ gierninger giøre sig et ærligt naffn. men gud hindrede <d>eris forset og blandede deris tungemaal saa at dend eene <k>unde iche forstaa dend andens tale, at de og nøddis til at <of>fvergiffue saadan bygning. Huor aff Babel oc haffuer sit naffn. Dette skal høris læsis og betenckis aff os, som et synderligt guds vredis exempel at Tungemaals atskillighed ehr kommen i verden til en straff. Tuert mod naar vi hører huorledis gud udøste sin Hellig-Aand offuer Apostlerne, som gjorde dennem <s>aa veltalende at de med atskillige folckjes tungemaal, predickedede guds underlige gierninger. Da maa vi med stor for<u>ndring prise guds naade og barmhiertighed, som vil de med <e>t skieligt tungemaal kalde mennisken tilbage igien til guds <k>undskab og troens enighed. Thi dette er et klart argument hvor af vi kand see at gud vil alle mennisker skulle bliffue <sa>lige og komme til sand guds bekiendelse. Dette allene staa tilbage og aff oss udkreffuies at vi paa det flitteste bruger de mid<le>r som gud haffuer beskichet til vor saligheds forfremmelse, og <ic>he alleniste føre guds ord i vor moders sprog, men och legger vind paa, at vi kunde lære de tre hoffvit sprog Hebræisk Grækisk og

⁶² retfærdigheds] *added over the line*

⁶³ <e>rgierrige] *presumably ment to be med ergerrige*

latinsk i huilket vidnisbyrdet om Jesu⁶⁴ Christo ehr <s>kreffuit og mest fast plantet paa det vi baade selff kunde see med egne øyne, och være vis paa vor tro, och andre thil salighed undervise. Det gjøre Gud ved Jesum Christum
saa langt 2. marts 1640

Positô à Deo in mundo primo iræ et iustitiæ memorabili exemplo, qvem inundatione delevit aqvarum, oblivioni mox tradidit homo, cepitqve in Dei providentiam irruere, volens rebus gestis nomen acquirere divinum, hoc propositum lingvarum mutatione impedivit, ne alter alterum loquentem intelligeret, [155] adeoque coacti desistunt ab hâc ædificatione. Unde Babel nomen est. Hoc erit nobis audiendum, legendum et⁶⁵ animadvertendum, præclarum iræ Dei exemplum, lingvarum discrepantiam in mundum venisse p<oe>nam. Contra, nobis audientibus Deum effudisse Spiritum Sanctum sup<er> Apostolos, reddentem illos tam eloquentes, ut magnalia DEi⁶⁶ variis h<o>minum linguis prædicarent, mirâ deliberatione Dei gratiam et miseri<cor>diam glorificabimus per varias lingvas homines ad notitiam Dei et fide<i> unitatem revocare velle. Hoc enim est perspicuum argumentum, unde vide<ri> est, Deum velle omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis ve<nire.> Hoc unicum restat et à nobis expostulatur, ut summoperè adhibeamus re<me>dia, qvæ ad salutis profectum instituit Deus, neque solùm in lingvâ <ma>ternâ verbum Dei audiemus, sed etiam operam damus ut tres lingv<as> addiscamus: Hebræam, Græcam et latinam, in qvibus testimonium de jesu christo est scriptum maximeqve propagatum, ut ipsimet propriis o<cul>is cernamus et fidem firmam adipiscamur aliosqve ad salutem insti<tua>mus. Qvod donet Deus per Jesum Christum.

Tantum est.

David Andreae

Ubi Deus exemplum egregium iræ et justitiæ in priorem mundum posuerat, qvem diluvio delevit statim oblivioni homo tradidit et in Dei providentiam irruere cepit operibus arrogantibus nomen divinum facere voluit. Deus verò propositum impediē<at> et lingvam mutabat, ne alter alterum intelligeret, ideoqve coact<i> erant ad ædificium omittendum: unde Babel nomen accepit. Hoc audiendum legendum atqve desiderandum à nobis est sicut præclarum exemplum iræ Dej discrepantiam lingvarum in mundu<m> venisse poenam.

⁶⁴ Jesu] *added over the line*

⁶⁵ et] *supra lin. add.*

⁶⁶ post DEi *vox ut deleta*

Contra ubi Deum Spiritum suum Sanctum super Apostolos effudisse audimus, qui eloquentes eos⁶⁷ fecit, ut hominum diversis linguis magnalia Dei prædicarent, mira deliberatione misericordiam et gratiam Dei laudabimus, qui diversis linguis homines ad scientiam Dei et ad unitatem fidei revocare voluit. Hoc enim perspicuum est argumentum unde Deum omnes homines salvos [156] fieri velle vidimus⁶⁸ et ad agnitionem veritatis venire. Hoc unum saltem restat ut à nobis postuletur ut summopere illis medijs utamur, quæ Deus ad nostræ salutis profectum instituit, non tantum verbum Dei in maternâ lingvâ audiemus, sed etiam operam demus ut tria capita Hebræam Græcam et latinam discamus in quibus testimonium scriptum et maximè propagatum extat, ut ipsimet proprijs oculis videamus, et fidem certam habeamus et⁶⁹ alios ad salutem instituamus. Hoc facit Deus per Jesum Christum.

Tantum est.

Petrus Laurentij.

Deo exemplum egregium ponente iræ atque justitiæ in primum mundum, quem diluvio abolevit, homines statim oblivioni tradebant ac incipiebant incidere in providentiâ Dei, et operibus arrogantibus nomen divinum Iesus impetrare volebant. Sed Deus impedivit propositum miscens linguas suas, ita ut alter non posset alterum loquentem intelligere, ut cogentur desistere de eodem ædificiô, unde Babel nomen suum habet. Hoc nobis audiendum, legendum atque cogitandum sicut exemplum egregium iræ Dei, discretionem linguarum in mundum venisse poenam. Contra, quando audiamus quomodo DEUS Spiritum Sanctum in Apostolos effudit, qui linguas eloquentes illis dedit quod illi varijs linguis hominum magnalia Dei conciones haberent, summâ admiratione laudamus gratiam atque misericordiam Dei, qui homines per varias linguas ac notitiam Dei et unitatem fidei revocare volebat. Nam hoc argumentum appertum est ex quo videre possumus DEUM velle omnes homines salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire. Hoc solum restat et à nobis expostulatur ut diligentissime utemur remedijs, quæ Deus constituit in promotionem nostræ salutis, et non solum audiamus verbum Dei in lingvâ maternâ, sed demus operam ut tres linguas capitales discamus, Hebræam Græcam atque latinam in quibus testimonium de JESU Christo scriptum est, et maximè propagatum. Quo oculis nostris cernamus et fide

⁶⁷ eos] *supra lin. add.*

⁶⁸ velle vidimus] *supra lin. add.*

⁶⁹ et] *supra lin. add.*

nostra <e>rigamur atqve alios in salutem erudiamus. Id DEUS faciat per
Jesum Christum,

Tantum est.

Petrus Johannis.

[157]

DEO egregium exemplum in primum mundum statuente quem deluvio
levit⁷⁰, citò obliti sunt homines et in providentâ divinâ incidere principium
fecerunt atqve operibus arrogantibus sibi divinum nomen comparare
volue<runt.> Sed Deus eorum propositum impedivit eorum lingvam miscens,
ita ut unu<s> alterum loquentem intelligere non posset ut etiam de eodem
ædificio desistere cogentur. Vnde Babel ortum est. Hoc nobis audiendum,
legendum at<qve> cogitandum tanquam præclare iræ divinæ exemplum,
lingvarum discrepation in mundo ad poenam venisse. Econtra cum
audiamus Deum suum Spiritum Sa<n>ctum super Apostolos effudisse, qui
eos eloquentes fecit ut diversis hominum lingvis Dei miralia conciones
haberent, maximâ admiratione Dei gratiam atqve misericordiam glori-
ficemus, qui per diversas lingvas homines retrorsum in divinam notitiam
atqve fidei unitatem vocare volebat. Hoc enim perspicuum argumentum, unde
spectare est, Deum velle omnes homines salvos fieri et ad agnitionem veritatis
pervenire. Hoc enim solum restat et à nobis expostulatur nos diligentissimè
istis remediis uti quæ Deus in promotionem nostræ salutis constituit et non
solùm divinum verbum audire in lingvâ nostrâ maternâ, sed etiam operam
dare ut tres lingvas addiscamus: Hebræam, Græcam, Latinam, in quibus
testimonium de Jesu Christo est scriptum et propagatum ut ipsimet oculis
nostris spectamus et certiores fidei nostræ faciamus aliosqve ad salutem
instituiamus

Hoc faciat Deus per Jesum Christum.

Tantum est.

Andreas Olai

Cum Deus in primum mundum egregium iræ et justitiæ exe<m>plum
posuisset, quem deluvio debebat, cito rem memoriæ tradebant, et in divina
providentia incidebant, atqve operib<us> arrogantibus sibi sibi⁷¹ nomen
divinum comparare volebat. Sed D<eus> propositum eorum impediabat et
eorum lingvam commiscebat, ut alter alterum non posset intelligere, et talem
ædificationem cogentur omittere. unde Babel nomen habet. Hæc nobis

⁷⁰ levit] *sic*

⁷¹ sibi sibi] *sic*

audie<n>da, legenda et consideranda sicut egregium iræ Dej exemplum qvòd varietas lingvarum ad poenam in mundo venit. Contra cum audiamus Deum effudisse Spiritum Sanctum super Apostol<os> [158] qvi eos adeò eloquentes faciebat, ut lingvis diversis magnifica Dei annunciebant, magna admiratione glorificabimus gratiam atqve misericordiam Dei, qvi lingvis diversis homines ad notitiam Dei et unitatem fidei revocare volebat. Hoc enim argumentum est purum unde videmus qvòd Deus vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. Hoc unicum restat ut a nobis expostulatur, ut diligentissime remedia adhibeamus, qvæ Deus ad salutem nostram instituit, et non solùm in lingua materna verbum Dei audiamus, sed etiam studiis adhibeamus ut discamus 3 lingvas: videlicet Hebræam, Græcam atqve latinam, in qvibus testimonium de Jesu Christo scriptum et maxime propagatum est, ut propriis oculis videamus et firmam possideamus fidem, et alios ad salutem instituamus.

Rem fac Deus per Jesum Christum
tantum est.

Christiernus Jacobj

Cum Deus posuisset memorabile justiciæ atqve iræ exemplum in mundum primum, qvem debebat per diluvium, citò obliti homines sunt, et inceperunt⁷² incidere in providentiam Dei et voluerunt facere sibi operibus arrogantibus nomen immortale. Sed deus propositum eorum impedivit et commiscuit eorum lingvam, ita ut unus non poterat intelligere alterum, qvòd coacti sunt emittere talem ædificationem, unde Babel nomen habet. Hoc à nobis audietur legetur cogitabitur sicut exemplum singulare iræ Dei mutationem lingvarum venisse in mundum ut poenam.

tantum est

Johannes Joannis, skafft.

Cum Deus in primum mundum exemplum egregium iræ et justitiæ posuisset, qvem eluvio debebat, tunc statim oblitus est nobis et in providentia incidebant, atqve cum operibus arrogantibus sibi nomen æternum volebat facere, sed Deus propositum suorum impediabat et lingvam eorum commiscebat ita ut alter non alterum intelligere possit et cogantur remittere talem ædificationem, unde Babel nomen habet. Hæc a nobis audietur⁷³ legetur et cogitabitur sicut

⁷² inceperunt] inciperunt *ms.*, *sed corr.*

⁷³ audietur] *corr. ex audieretur*

egregium exemplum iræ Dæj qvòd varietas lingvarum in mondo ad poenam venit.

Theocarus Olaj.

[159]

Cum deus egregium iræ justitiæqve exemplum in mundum primum posuisset, qvem diluvio abolebat, cujus homines cito obliti sunt, in Deiqve providentiam inciderunt atqve operibus arrogantibus nomen æternum sibi facere voluerunt. Deus vero proposita eorum impediēbat, et illorum lingvas missebat ita ut alter alterius sermonem intelligere non poterat, ut talem ædificium omittēre cogērentur. Unde Babel etiam ortus sit. Hoc à nobis tanquam præclarum⁷⁴ iræ Dei exemplum audiendum, legendum et cogitandum, lingvarum variationem ad poenam in mundum venisse. Econtra, cum audiamus quomodo DEVS Spiritum suum Sanctum super Apostolos effudit, facientem illos tam eloquentes, ut diversis lingvis magnalia Dei opera prædicaverunt, maximâ admiratione gratiam Dei et misericordiam glorificemus, qvi per diversas lingvas homines ad Dei agnitionem et fidei unitatem revocare volebat. Nam hoc præclarè est argumentum, vnde, Deum omnes homines salvos fieri velle, et ad agnitionem veritatis venire, videamus. Hoc tantum restat et à nobis expostulatur, nos diligentissime medijs uti, qvæ Deus ad salutis nostræ progressum constituit, et non solùm verbum Dei in lingvâ maternâ audire, sed etiam operam dare, ut tres illas lingvas, scilicet Hebraicam, Græcam, et Latinam discamus, in qvibus testimonium CHRISTI scriptum est et propagatum, ut nos ipsimet ad oculum videamus, et de fide nostra confirmemur, aliosqve ad salutem instituamus. Hoc per IESUM CHRISTUM faciat DEUS.

Tantum est

Petrus Nicolaj. Staureby.

Cum Deus in primum mundum insigne exemplum justitiæ et iræ statuisset, qvem diluvio delebat, homines citò ejus obliti sunt, coeperuntqve in divinum providentiam incidere, et arrogantibus operibus nomen æternum impetrare voluerunt. Deus autem propositum eorum impediēbat, et lingvam eorum miscebat, ita ut unus sermonem alterius intelligere non posset, ut coacti ejusmodi ædificium omittunt. Unde Babel nomen habet, hoc nobis audiendum legendum et cogitandum ut præclarum exemplum iræ Dei, varietatem lingvarum in mundum pro poena venisse. Econtra nobis audientibus Deum super Apostolos Spiritum suum sanctum effudisse, qvi eos eloquentes faciebat, qvòd illi variis lingvis populorum magnalia Dei concionarentur,

⁷⁴ præclarum] *corr. ex præclare*

magnâ admiratione glorificemus gratiam et misericordiam Dej, qvi variis lingvis in notitiam Dei et unitatem fidei homines revocare voluit. Hoc enim perspicuum argumentum est, ex quô possumus videre Deum velle omnes homines salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire. Hoc unicum restat at à nobis requiritur, ut diligentissimè remediis illis utamur, quæ Deus ad progressum salutis nostræ constituit, et non solum in lingvâ nostrâ Maternâ verbum Dei audiamus, sed operam demus, ut istas tres lingvas Hebræam Græcam et Latinam discamus, in quibus testimonium de Jesu Christo scriptum est, et maximè propagatum quo nosmet propriis oculis possimus videre, et fide firmemur et alios ad salutem instituamus. Hoc det Deus per Jesum Christum.

Tantum est.

David Johannis.

Cum Deus justitiæ atque iræ exemplum egregium in mundum primum statuisset, quem diluvio delevit, homines quàm citissimè oblivioni tradiderunt, ceperuntque in providentiam Dei incidere, et operibus arrogantibus perpetuum voluerunt impetrare voluerunt nomen. Deus autem in propositum illorum moram iniecit, illorumque lingvam miscuit, ita ut unus sermonem alterius intelligere non posset, ut etiam coacti sunt talem ædificationem committere. Unde etiam Babel suum habet nomen. Hoc nobis audiendum, legendum atque animadvertendum est, tanquam perspicuum iræ Dej exemplum, varietatem linguarum in mundum prænam venisse. e contra quando audimus, Deum Spiritum suum Sanctum super Apostolos effudisse qui ipsos tam eloquentes fecit, ut diversis hominum lingvis mirabilia Dei facta prædicarent [161] magnâ admiratione gratiam atque misericordiam glorificemus qui diversis lingvis homines ad notitiam Dei atque unitatem fidei revocare voluit. Hoc enim præclarum est argumentum ex quo cernere possimus Deum omnes homines salvos fieri velle et ad agnitionem veritatem venire. Hoc tantum restat, et à nobis requiritur, ut diligentissime ijs utamur medijs quæ Deus ad progressum⁷⁵ salutis nostræ constituit, et non solum verba Dei audiamus in nostrâ lingvâ Maternâ, verum etiam operam demus, ut istas tres lingvas discere possimus, Hebraicam, Græcam et lingvam in quibus testimonium de Jesu Christo scriptum est, maximeque propagatum, ut propriis oculis cernamus, et firmam adispiscamur fidem aliosque ad salutem instituamus. Hoc faxit Deus per Jesum Christum.

Tantum est

Georgius Canutinus Nestvedensis. m. m.

⁷⁵ progressum] ante progressum del. est sal

Cùm Deus statuisset exemplum perspicuum justitiæ et iræ in mundum primum, homo id oblivioni mox tradebat ceperatqve incidere in providentiam Dei, et arrogantibus operibus nomen perpetuum sibi impetrare volens. Sed Deus propositum eorum impedivit, et miscuit lingvas eorum, ut alter sermonem alterius non intelligere posset, ut coacti talem structionem omitterent. Unde Babel suum nomen habet. Hoc audiendum legendum et cogitandum est à nobis, ut exemplum perspicuum iræ Dei, varietatem lingvarum in mundum ad castigationem ortam esse. Contra cum audimus quomodo Deus Spiritum Sanctum supra Apostolos effundebat, reddentem illos tam eloquentes, ut lingvâ hominum diversa mirabilia Dei concionarentur, magnâ deliberatione gratiam Dei et misericordiam laudemus, qui variis lingvis homines revocare vellet ad agnitionem Dei et unitatem fidei. Nam hoc argumentum præclarum est, ex quo videre est, Deum velle omnes homines salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire. Hoc unicum restat et à nobis postulatur ut summoperè utamur mediis, quæ Deus in progressum salutis nostræ⁷⁶ instituit, quòd neque solum audiremus verbum Dei in lingvâ maternâ, sed etiam operam daremus ut tres illas lingvas disceremus, Ebræam Græcam et Latinam in quibus testimonium de Jesu Christo scriptum extat, maximè propagatum, quòd nosmet oculos propriis cernamus, et fide firmemur, aliosque ad salutem instituamus. Hoc Deus det per Jesum Christum.

Tantum est.

Theophilus Olai. Snecchius. m. m.

[162]

Cum Deus statuisset exemplum conspicuum justitiæ et iræ in mundum primum quem debebat diluvio, homines obliviscantur ilius statim, et inchoabant incidere in providentiam Dei, et volebant facere sibi nomen æternum cum operibus arrogantibus. Sed Deus impediabat propositum et miscebant lingvam illorum, ita ut alter non posset intelligere sermonem alterius, ut etiam coacti omittunt ædificationem talem unde Babel habet nomen. hoc audietur legetur et considerabitur à nobis, ut exemplum præcipuum iræ Dei, varietatem lingvæ venisse in mundum loco poenæ

Thomas Andræ m. m.

Cum Deus posuisset exemplum egregium justitiæ et iræ, in mundum primum quem debebat diluvio, homines cito obliviscebantur, et inchoabant incidere

⁷⁶ nostræ] *supra lin. add.*

providentiam Dei, et cum operibus arrogantibus facere sibi nomen æternum. Sed Deus impediēbat propositum <e>orum, et miscebat lingvam⁷⁷ eorum, itaut unus non poterat intellige<r>e sermonem alterius, qvōd illi cogērentur omittere talem ædificationem, <u>nde Babel habet nomen suum. Hoc audietur, legetur et considerabitur à nos ut exemplum præcipuum iræ Dei, qvōd uarietas lingvarum venit in mundum loco pænæ.

Folgvardus Cornelij
m. m.

Cum deus posuisset perspicuum justitiæ et iræ exemplum in mundum primum, qvem delevit cum deluvio, tunc obliscebantur homines ejus cito et inchoabant incidere in providentiam Dej, et volebant cum arrogantibus operibus facere sibi nomen æternum. Sed Deus impediēbat propositum suum et miscebat lingvam suam, ita ut alter non poterat intelligere sermonem alterius, qvōd cogantur omittere ædificationem talem. Vnde Babylon habet nomen suum. Hoc audi<e>tur legetur et considerabitur a nobis qvōd præcipuum exemplum <i>ræ Dei, qvōd varietas lingvarum venit in mundum loco pænæ.

Fridericus Henricj
M. M.

[163]

Cum Deus posuisset egregium iustitiæ et iræ exemplum in primum mundum, qvem delevit diluvio, obliscebantur homines cito inchoabant incidere in providentiam Dei et volebant cum operibus arrogantibus facere sibi nomen suum æternum, Sed Deus impediēbat propositum eorum et miscebat eorum lingvam, ita ut alter non poterat intelligere sermonem alterius qvōd illi cogērentur omittere talem ædificationem. Vnde Babylon habet nomen suum. Hoc audietur legetur et considerabitur a nobis, ut præcipuum exemplum iræ Dei, qvōd varietas lingvarum venit in mundum loco pænæ.

Andreas Joannis MM.

Cum Deus posuisset egregium justitiæ iræ exemplum⁷⁸ in primo mundo, qvem delevit cum diluvio homini oblitati fuerunt cito, et inciperunt incidere in providentiam Dei, et volebant arrogantibus operibus facere sibi nomen æternum. Sed Deus impediēbat eorum propositum et miscebat illorum

⁷⁷ lingvam] *corr. ex ligvam*

⁷⁸ exemplum] *e corr.*

lingvam ita ut alter non potest intelligere alterius Sermonem, quod cogantur decistere idem ædificium. Vnde Babel nomen suum habet. Hoc audietur legetur et cogitantur à nobis sicut exemplum singulare iræ Dej quod discrepatio lingvarum in mundo ad poenam venerit.

Fridericus Johannis.

M. M.

Cum Deus posuisset exemplum notabile justitiæ et iræ Dei in primum mundum, quem delevit diluvio tunc homines cito obliti fuerunt, et inciperunt incidere in providentiam Dei, et volebant arrogantibus operibus facere sibi nomen æternum. Sed Deus impedivit propositum eorum, ita ut unus non poterat intelligere sermonem alterius, quod etiam coguntur omittere talem Ædificium. Vnde Babel suum nomen habet. Hoc audietur legetur et cogitabitur à nobis utpote præcipuum exemplum iræ Dei quod varietas lingvarum in mundum ad poenam venit.

Laurentius Johannis

[164]

Hic fuit periculum profectus in stylo, à Clarissimo et Reverendo Dn. Præposito factum, post agitatum nonnullis diebus examen: ...